2026-yil
7-son

FAN VA TA'LIM YANGILIKLARI

ILMIY - METODIK

JURNALI

saen.uz

FAN VA TA'LIM YANGILIKLARI
JURNALI

2026-yil
7-son

Bosh muharrir:
Shoumarov G‘ayrat Bahromovich, psixologiya fanlari doktori, akademik

Bosh muharrir o‘rinbosari:
Qodirov Umarali Do‘stqobilovich, psixologiya fanlari doktori (DSc), professor

Mas’ul kotib:
Muqimov Alisher

Texnik muharrir:
Qarshiyev Jamshid Murotaliyevich, pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD), dotsent v.b.

TAHRIR HAY’ATI:

01.00.00 – FIZIKA-MATEMATIKA FANLARI
Ayupov Shavkat Abdullayevich, fizika-matematika fanlari doktori, akademik
A’zamov Abdulla, fizika-matematika fanlari doktori, akademik
Zohidov Erkin A’zamovich, fizika-matematika fanlari doktori, professor

02.00.00 – KIMYO FANLARI
Normaxamatov Nodirali Soxobataliyevich, kimyo fanlar doktori, professor
Tojibayev Komiljon Sharobitdinovich, kimyo fanlar doktori, akademik

03.00.00 – BIOLOGIYA FANLARI
Abdurahmonov Ibrohim Yo‘lchiyevich, biologiya fanlari doktori, akademik
Sulaymonov Botirjon Abdushukurovich, biologiya fanlari doktori, akademik

04.00.00 – GEOLOGIYA-MINERALOGIYA FANLARI
Fayziyev Abdulhaq Radjabovich, geologiya-mineralogiya fanlari doktori, professor
Husanov Sultonboy To‘xtayevich, geologiya-mineralogiya fanlari doktori, professor

05.00.00 – TEXNIKA FANLARI
Allayev Qahramon Rahimovich, texnika fanlari doktori, akademik
Majidov Inom Urishevich, texnika fanlari doktori, professor
Turobjonov Sadritdin Maxamatdinovich, texnika fanlari doktori, akademik
Shaumarov Said Sanatovich, texnika fanlari doktori, professor

06.00.00 – QISHLOQ XO‘JALIGI FANLARI
Namozov Shodmon Ergashovich, qishloq xo‘jaligi fanlari doktori, akademik
Shoumarov Hikmat Bahromovich, qishloq xo‘jaligi fanlari nomzodi, professor

07.00.00 – TARIX FANLARI
Ziyo Azamat Hamid o‘g‘li, tarix fanlari doktori, akademik
Sagdullayev Anatoliy Sagdullayevich, tarix fanlari doktori, akademik
Yusupova Diloram Yunusovna, tarix fanlari doktori, akademik

08.00.00 – IQTISODIYOT FANLARI
Abdurahmonov Qalandar Xodjayevich, iqtisod fanlari doktori, akademik
Musayev Behzod Anvarovich, iqtisod fanlari nomzodi
To‘xliyev Nurislom, iqtisod fanlari doktori, akademik
G‘ulomov Saidahror Saidahmedovich, iqtisod fanlari doktori, akademik

09.00.00 – FALSAFA FANLARI

Nazarov Qiyom Normirzayevich, falsafa fanlari doktori, professor
Saifnazarov Ismoil Saifnazarovich, falsafa fanlari doktori, professor

10.00.00 – FILOLOGIYA FANLARI
Mengliyev Baxtiyor Rajabovich, filologiya fanlari doktori, professor
Sirojiddinov Shuhrat Samariddinovich, filologiya fanlari doktori, akademik
Xidirov Rajab Gulmatovich, filologiya fanlari nomzodi, dotsent (Tojikiston)

11.00.00 – GEOGRAFIYA FANLARI
Nigmatov Asqar Nigmatullayevich, geografiya fanlari doktori, professor
Tojiyeva Zulxumor Nazarovna, geografiya fanlari doktori, professor

12.00.00 – YURIDIK FANLAR
Rustamboyev Mirzayusuf Hakimovich, yuridik fanlar doktori, professor
Saidov Akmal Xolmatovich, yuridik fanlar doktori, akademik
Xolmo'minov Jumanazar Toshtemirovich, yuridik fanlar doktori, professor
Qodirov Bobiromon Bekmurodovich, yuridik fanlar doktori, professor

13.00.00 – PEDAGOGIKA FANLARI
Djurayev Risboy Haydarovich, pedagogika fanlari doktori, akademik
Ibraimov Xolboy, pedagogika fanlari doktori, akademik
Musurmonova Oynisa, pedagogika fanlari doktori, professor
Umarov Bahrom Norboyevich, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori, dotsent

14.00.00 – TIBBIYOT FANLARI
Akilov Xabibulla Ataullayevich, tibbiyot fanlari doktori, professor
Nazirov Feruz Gafurovich, tibbiyot fanlari doktori, akademik

15.00.00 – FARMATSEVTIKA FANLARI
Abdullabekova Viloyat Nurillabekovna, farmatsevtika fanlari doktori, professor
Tulaganov Abduqodir Abdurahmonovich, farmatsevtika fanlari doktori, professor

16.00.00 – VETERINARIYA FANLARI
Daminov Asadullo Suvonovich, veterinariya fanlari doktori, professor
Jabborov Shuhrat Abdumajidovich, veterinariya fanlari doktori, professor
G'afurov Aktam G'afurovich, veterinariya fanlari doktori, professor

17.00.00 – SAN'ATSHUNOSLIK FANLARI
Ahmedova Nigora Rahimovna, sanatshunoslik fanlari doktori, professor
Hakimov Akbar Abdullayevich, san'atshunoslik fanlari doktori, akademik

18.00.00 – ARXITEKTURA
Nozilov Dodo Avazovich, arxitektura fanlari doktori, professor
Uralov Axtam Sindarovich, arxitektura fanlari doktori, professor

19.00.00 – PSIXOLOGIYA FANLARI
Abdusamatov Hasanboy Usmonjon o'g'li, psixologiya fanlari doktori, professor
Barotov Sharif Ramazonovich, psixologiya fanlari doktori, professor
Karimova Vasila Mamanosirovna, psixologiya fanlari doktori, professor
Halimova Mashraboy Vohidovna, psixologiya fanlari doktori, professor
Lazar Drajeta, psixologiya fanlari doktori, professor, Belgrad, Serbiya
Karpinskiy Konstantin Viktorovich, psixologiya fanlari doktori, professor, Grodno, Belarussiya
Suletbayeva Ella Serikbayevna, psixologiya fanlari doktori, dotsent

22.00.00 – SOTSIOLOGIYA FANLARI
Bekmurodov Mansur Bobomurodovich, sotsiologiya fanlari doktori, professor
Toshmuhamedova Dilorom Gafurdjanovna, sotsiologiya fanlari doktori

23.00.00 – SIYOSIY FANLAR
Fayzullayev Alisher Omonullayevich, siyosiy fanlar doktori, professor
Hasanov Otabek Abdurashidovich, siyosiy fanlar doktori
Paxrutdinov Shukritdin Ilyasovich, siyosiy fanlar doktori, professor
Omonov Baxtiyor Axtamovich, siyosiy fanlar doktori, professor
Quronboyev Qahramon Qo'chqorovich, siyosiy fanlar doktori, professor
Avazov Komil Xolliyevich, siyosiy fanlar bo'yicha falsafa doktori

24.00.00 – ISLOMSHUNOSLIK FANLARI
Ibrohimov Ne'matulla, filologiya fanlari doktori, akademik
Islomov Zohidjon Mahmudovich, filologiya fanlari doktori, professor

FAN VA TA'LIM YANGILIKLARI
JURNALI
2026-yil
7-son

UDK: 37.013.43:37.016

PEDAGOGIKALÍQ QÁDIRYATLAR TIYKARÍNDA ZAMANAGÓY TÁLIMDI RAWAJLANDÍRÍW METODIKASÍ

J. Asamatdinova,
Qaraqalpaq mámleketlik universiteti docenti, (PhD)

Annotaciya. Maqalada Qaraqalpaqstan Respublikasi qánigelestirilgen mekteplerinde zamanagóy tálim procesinde oqıtıwda pedagogikalıq qádiryatlardı qáliplestiriw metodikasın jetilistiriw haqqında sóz etiledi. Qánigelestirilgen mektep muǵallimlerine qoyılatuǵın zamanagóy pedagogikalıq talaplar, qánigelestirilgen mektep oqıwshılarında pedagogikalıq qádiryatlardı qáliplestiriw metodikası, qánigelestirilgen mektep oqıwshılarında pedagogikalıq qádiryatlardı qáliplestiriwde milliy tariyx hám milliy tárbiya úlgileriniń abzallıqları anıqlanǵan.

Tayanısh túsinikler: metodologiya, metodika, usıl, filologiya, tálim, tárbiya, oqıtıwshı, jámiyet, milliy tariyx hám milliy tárbiya, qánigelestirilgen mektep oqıwshıları.

МЕТОДИКА РАЗВИТИЯ СОВРЕМЕННОГО ОБРАЗОВАНИЯ НА ОСНОВЕ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ЦЕННОСТЕЙ

Аннотация. В статье обсуждается совершенствование методики формирования педагогических ценностей в современном образовательном процессе в специализированных школах Республики Каракалпакстан. Выявлены современные педагогические требования к учителям специализированных школ, методика формирования педагогических ценностей у учащихся специализированных школ, преимущества национальной истории и национального воспитания в формировании педагогических ценностей у учащихся специализированных школ.

Ключевые слова: методология, методика, метод, филология, образование, воспитание, учитель, общество, национальная история и национальное воспитание, учащиеся специализированных школ.

METHODOLOGY FOR DEVELOPING MODERN EDUCATION BASED ON EDUCATIONAL VALUES

Abstract. The article discusses the improvement of the methodology for forming pedagogical values in teaching in modern educational processes in specialized schools of the Republic of Karakalpakstan. Modern pedagogical requirements for teachers of specialized schools, the methodology for the formation of pedagogical values in students of specialized schools, the advantages of national

history and national upbringing in the formation of pedagogical values in students of specialized schools have been identified.

Keywords: methodology, methodology, method, philology, education, upbringing, teacher, society, national history and national upbringing, students of specialized schools.

Prezident Sh.M.Mirziyoevtiń atap ótiwinshe, "Búgingi kúnde biziń islep atırǵan barlıq islerimiz perzentlerimizdiń baxıt-ıǵbalı, olardıń aydın keleshegi ushın ámelge asırılmaqta. Biraq baxıt-ıǵbal tek ǵana baylıq, mal-múlk penen belgilenbeydi. Ádepli, bilimli hám aqıllı, miynet súygish,watansuyiwshi, iyman-isenimli perzent tek ata-ananıń emes, al pútkil jámiyettiń eń úlken baylıǵı". Haqıyqatında da búgingi jedel ózgerisler dáwirinde "pedagogikalıq qádiriyatlarǵa tiykarlanǵan tálim" sistemasın engiziw hám qıyınlasıp baratırǵan globallasıw procesinde ósip kiyatırǵan jas áwladqa qádiriyatlar, ádep-ikramlılıq principler, insanıylıq pazıyletlerdi sińdiriw zárúrligi barǵan sayın artıp barmaqta. Bul bilimlendiriwdiń mazmunı hadallıq, húrmet, miyrim-shápáát, tiyislilik sezimi, parız hám juwapkershilik sıyaqlı áhmiyetli ádep-ikramlılıq hám ulıwmainsanıylıq qádiriyatlarǵa tiykarlanadı[1]. Pedagogikalıq qádiriyatlarǵa tiykarlanǵan tálimdi támiyinlewde tiykarǵı rol muǵallim hám ata-analarǵa tuwra keledi. Olar tek milliy tárbiyashılar emes, al oqıwshılardıń jeke minez-qulqın qáliplestiriwde jol-joba kórsetetuǵın ádep-ikramlılıq másláhátshileri esaplanadı. Pedagogikalıq qádiriyatlarǵa tiykarlanǵan tálim turaqlı tálim principi tiykarında isleydi. Ózin-ózi rawajlandırıw turaqlı tálimniń áhmiyetli elementi esaplanadı. Bul oqıwshılardıń ózin-ózi húrmet etiwi, óz qádir-qımbatın qádirlewi, jámiyetlik belsendi hám úlgili shaxs bolıwǵa umtılıwı ideyası bolıp tabıladı.

Filosofiyalıq hám pedagogikalıq-psixologiyalıq ádebiyatlardı analizlew "qádriyat" túsinigin talqılawda hár qıylı qatnaslar bar ekenligin kórsetti. Filosofiyalıq kóz-qarastan qádiriyat insan tárepinen bahalanatuǵin keń tarqalǵan subyektiv obraz yaki túsinikler sıpatında ańlansa, sociologiyalıq kóz-qarasta qádiriyat insan ómirlik iskerligin shólkemlestiriwshi sociallıq normalar, onıń minez-qulqı menen bekkem baylanıslılıqta talqılanadı, psixologiya bul túsinikti shaxstıń qızıǵıwshılıqları, mútájlikleri menen baylanıslılıqtı kórsetedi, pedagogikada "qádiriyat" túsinigi insannıń hár tárepleme úylesimli rawajlanıwına baǵdarlanǵan individual ómirlik tájiriybesi, dúnya haqqındaǵı bilimleri tiykarında júzege keliwshi álemge jeke múnásibetin sáwlelendiredi.

Zamanagóy mektep bilimlendiriwinen oqıwshı bilimlerin óz turmısında erkin qollanıwı, turaqsız jaǵdaylarda ushırasatuǵın mashqalalarǵa tez hám durıs sheshim qabıl etiwge tayar bolıwı talap etilmekte.

Milliy bilimlendiriw sisteması oqıwshılardı globallasıw ortalıǵına tayarlaw, jańa bilimlerdi maqsetli úyreniw hám standart emes mashqalalarǵa sheshim tabıw kónlikpelerin qáliplestiriwde úlken áhmiyetke iye. Qánigelestirilgen mekteplerde pedagogikalıq qádiriyatlar tiykarında shólkemlestirilgen sabaqlar rawajlanǵan

mámleketler bilimlendiriw tájiriybesinde islep shıǵılǵan xalıqaralıq standartlarǵa tiykarlanıp oqıwshılarda milliylikti saqlawǵa hám globallasıw procesinde ǵalabalıq mádeniyat tásirine túsip qalmawǵa, jámáátte birge islesiwdi túsiniwge hám qollap-quwatlawǵa, sociallıq kónlikpelerdi qáliplestiriwge imkaniyat beredi. Hár bir jámiyettiń rawajlanıwı millet jasların milliy ruwxta tárbiyalaw, olardı milliy qádiriyatlarǵa tiykarlanǵan jámiyetlik turmısqa, turmıs tárizine qay dárejede nátiyjeli tayarlawǵa baylanıslı[3]. Sol sebepli ásirler dawamında hár bir millet, xalıq óz milliy qádiriyatları tiykarında jas áwlad tárbiyasın shólkemlestiriwge baylanıslı kózqaraslardı qáliplestirip kelgen. Bir millet hám xalıq ushın qádirli bolǵan úrp-ádetler, dástúrler hám kózqaraslardı húrmet etiw, qádirlew bilimlendiriw sistemasında, oqıw procesiniń didaktikalıq imkaniyatları tiykarında qáliplestiriledi, metodikalıq qurallar járdeminde úyretiledi. Máselen, Qaraqalpaq xalqınıń kóp ásirlik tariyxında xalıq ámeliy bezew óneri mádeniy miyrasımızdıń tiykarǵı bólegin quraydı. Qaraqalpaq diyarında payda bolıp, gúllep-jasnaǵan ámeliy kórkem óner túrleri teńsiz hám biytákirarlıǵı menen dúnyaǵa belgili. Bul rawajlanıw basqıshı haqqında pikir júrgizer ekenbiz, ámeliy bezew óneriniń kelip shıǵıwı insaniyattıń dáslepki dáwiri, yaǵnıy áyyemgi jámiyetlik dáwirine barıp taqalatuǵının kóremiz. Jaqın ótmishte ámeliy bezew óneriniń eń rawajlanǵan kesteshilik, tas oymakerligi, súyek oymakerligi, naǵıs oyıwshılıq, pıshaq soǵıw, shiy toqıw, zergerlik, zerlep tigiw, gilem toqıwshılıq, kiyiz toqıw, sebet toqıw sıyaqlı túrleriniń ózine tán orınlaw texnologiyaları, haqıyqıy milliy atamaları, olarǵa tán atamalar, bul ónerlerge tán mektepler, usıllar hám de usı tarawlarda ataqqa erisken ustalardıń xızmetleri pútkil dúnyaǵa ataǵı shıqqan.

Sabaq procesiniń tiykarın shólkemlestiriwshi tárepler bilim alıwshı hám bilim beriwshiler bolsa, muǵallim sabaqtı shólkemlestiriwshi hám basqarıwshı, túsindiriw, oqıwshını baǵdarlaw sıyaqlı jumıslardı ámelge asıradı. Zamanagóy mektepler sıpatında tán alınıp atırǵan qánigelestirilgen mekteplerdiń ana tili hám ádebiyat páni muǵallimi tańlap alınǵan qábiletli oqıwshılarǵa bilim beriwde, sonday-aq, jańa bilimlendiriw jetiskenliklerine erisiwde oqıwshınıń rawajlanıw strategiyasın pedagogikalıq qádiriyatlar tiykarında birgelikte islep shıǵıwǵa juwapker. Pedagogikalıq qádiriyatlar tiykarında islep shıǵılǵan oqıwshınıń rawajlanıw strategiyası olarda tómendegi kónlikpelerdi qáliplestiredi:

- jámáátte durıs pikirlesiw;
- birgelikte islew;
- emociya hám stressti basqara alıw;
- liderlik qábileti;
- waqıttı durıs bólistiriw hám basqarıw;
- sistemalı hám strategiyalıq pikirlew;

- sóylesiw alıp barıw;
- konstruktiv sin kózqarastan pikirlew;
- mashqalalardı sheshiw;
- kreativlik;
- tez hám durıs qarar qabıl ete alıw [4].

Pútkil jáhán bilimlendiriw keńesi tárepinen maqullanǵan bul talaplar dizimin keyin ala N.B.Shumakova dawam ettirip, qábiletli oqıwshı shaxsınıń rawajlanıwı, qábiletli hám talantlı oqıwshılar ushın baǵdarlamalar tómendegishe bolıwı kerekligin atap ótedi:

- oqıwshılar tańlaǵan temalardı, milliy hám ulıwma mádeniy qádiriyatlardı tereń úyreniwi ushın imkaniyat beriw;
- oqıwda, yaǵnıy oqıwshınıń ózi basqaratuǵın bilimlendiriwde ǵárezsizlikti támiyinlew;
- izertlew jumıslarınıń metodları hám kónlikpelerin rawajlandırıw;
- dóretiwshilik, sın kózqarastan hám abstrakt-logikalıq pikirlewdi rawajlandırıw;
- ádettegi stereotipler hám ulıwma qabıl etilgen kózqaraslardı tarqatıwshı jańa ideyalardı alǵa qoyıwdı xoshametlew hám rawajlandırıw;
- ózin-ózi ańlaw hám ózin-ózi túsiniw, jeke qábiletleriniń ózine tánligin ańlaw hám basqa adamlardıń individual ózgesheliklerin túsiniwdi rawajlandırıwǵa járdemlesiw;
- oqıwshılardı hár qıylı kriteriyalar járdeminde jumıstıń nátiyjelerin bahalawǵa úyretiw, jumıstı oqıwshılardıń ózleri bahalawın xoshametlew zárúr [5].

Bul kórsetilgen talaplarǵa mısal sıpatında aytatuǵın bolsaq, Qaraqalpaq xalqında qara úy áyyemgi zamanlardan miyras bolıp esaplanadı. Biraq bunday úyler Sibir shıǵısında, Oraylıq Aziyanıń shól zonalarında kóbirek ushırasadı. Qánige ilimpaz G. Kalıqnazarovanıń pikirinshe qara úylerdi Oraylıq Aziyaǵa birinshi márte Sibirden kóship kelgen xunn qáwimleri alıp kelgen [7].

Qaraqalpaq xalqında qara úy soǵıw ónerin iyelewde shákirtlerden sheberlik penen birge aǵashtıń ózine tán tayarlaw usılların biliw talap etilgen. Yarım kóshpeli turmıs keshirgen xalqımızdıń turmısında qara úydiń tutqan ornı úlken áhmiyetke iye bolǵan. Sebebi, qara úy hár qanday qıyın jaǵdayda da qaraqalpaqlardıń birden-bir turaq jayı bolǵan. Qara úy jazda salqınlıǵı, qısta bolsa jıllı bolıwı menen ajıralıp, úydi jıynaw, qurıw ańsat hám jeńil etip islengen. Qara úy salıw máwsimlik xarakterge iye bolǵanlıǵı sebepli usta ashıq hawada óz ustaxanasında buyırtpa alıp, óz shákirtlerine úyretip barǵan. Úy soǵıwshı ustalar hár kúni jumıstı baslawdan aldın ishinen yamasa dawıs shıǵarıp, óz pirin eslep, keyin jumısqa kirisiwdi ádet qılıp alǵan. Ustalar qara úy ushın bir jıl aldın jergilikli aǵashlardı jánewit, qayıń, torańǵıl, aq tal hám qara tallardı tayarlap qoyǵan. Sonday-aq, úyshiler óz shákirtlerine onı

tayarlaw jolların basqıshpa-basqısh úyretiw menen birge olardan tábiyiy bilimler, esap-sanaq hám ólshemlerdi durıs biliw kerekligi, aǵashtıń belgili bir uzınlıǵı, úlkenligin esapqa alıwdı durıs ámelge asırıw ushın sabırlı bolıw, epshillik sıyaqlı pazıyletlerge tárbiyalap barǵan. Qara úydi qurıw usılların óz shákirtlerine úyretiwde ózine tán bilim hám kónlikpelerge iye bolıw menen birge hár bir detalǵa dıqqat penen qaraw kerekligin, qara úy ólshemleriniń anıq shıǵıwı ustadan dıqqattıń turaqlılıǵın, dıqqat kóleminiń keńligi, oy-pikir hám estetikalıq gózzallıǵında esapqa alıwdı shákirtlerine úyretken.

Házirgi waqıtta qábiletli oqıwshılar menen isleytuǵın muǵallimlerge de usıǵan sáykes talaplar bar bolıp, bunday muǵallimlerdiń pedagogikalıq jumısı tómendegi túsinikler menen táriyiplenedi:

1. Moderator - sabaq hám sabaqtan tısqarı proceslerde oqıwshılardıń iskerligin shólkemlestiredi, basqaradı hám qadaǵalaydı. Óz betinshe pikirlew, óz betinshe islew, biliw iskerligin jedellestiriw procesin jedel shólkemlestiredi;

2. Fasilitator - sabaq procesinde pozitiv hám emocional jaqtan unamlı bilim alıw ortalıǵın jaratadı. Oqıwshılar menen islewde hám de "comfort learning" ortalıǵın jaratıwshı, interaktiv sabaq ótiw usılların anıqlawshı hám rawajlandırıwshı wazıypalardı orınlaydı.

3. Tyutor-oqıwshını tıńlawshı, túsiniwshi hám qollap-quwatlawshı shaxs sıpatında kórinedi. Oqıwshılardıń qızıǵıwshılıqları tiykarında bilim alıwǵa baǵdarlaydı, berilgen tapsırmalardı hám joybar jumısın orınlaw procesinde másláhátshi, baqlawshı, tıńlawshı, járdemshi xızmetlerin ámelge asıradı.

4. Mentor - berilgen tapsırmalardı orınlaw procesinde úyretiwshi, jeteklewshi, bagdarlawshı wazıypalardı atqaradı.

Búgingi kúnde ulıwma jáhán pedagogikasında keń qollanılıp kiyatırgan hám joqarı unamlı nátiyje berip atırgan zamanagóy pedagogikalıq qatnaslar tómendegiler [6]:

- individual qatnas;
- kompetenciyalıq qatnas;
- akmeologiyalıq qatnas.

Bul kózqaraslar tiykarında tálim procesin shólkemlestiriw milliy bilimlendiriw sisteması hám milliy qaraqalpaq xalıq pedagogikası aldında turǵan tiykarǵı baǵdarlardan biri esaplanadı. Solay etip, búgingi kúnde elimizde milliy qádiriyatlardıń qayta tikleniwine itibar qaratılıp atırǵan dáwirde bul miyrasımız óner túrlerin xalıqtıń bay tájiriybelerinen úlgi alıp, oqıwshı jaslardıń bilim alıw procesinde óz qolları menen islew imkaniyatın jaratıwda, olarda qızıǵıwshılıq tuwdırıwı múmkin. Milliy qádiriyatlar tiykarında jaslardı kásipke baǵdarlaw, ónerge bolǵan qábiletlerin jetilistiriw úlken áhmiyetke iye, dep oylaymız.

Búgingi globallasıw dáwirinde zamanagóy psixologiya hám pedagogika úzliksiz bilimlendiriw sistemasında oqıtılatuǵın barlıq pánlerge jáne de keńirek kirip

barmaqta. Bul bolsa bilimlendiriw mákemelerinde oqıtılatuǵın oqıwshınıń tálim procesinde dóretiwshilik pikirlewi, úyrengenlerin ámeliyatqa qollanıwına keń jol ashpaqta.

Ulıwma aytqanda, jaslarǵa milliy tálim-tárbiya beriwde, bárinen burın, xalıq pedagogikası úlgilerine súyeniwimiz zárúr. Demek, milliy tálim-tárbiyaǵa xızmet etetuǵın oqıw-tárbiya jumıslarınıń wazıypaları, mazmunı xalıqtıń úrp-ádetlerin oqıwshılardıń qalay túsiniwine baylanıslı. Máselen, ilimpaz G. Kalıqnazarovanıń izertlewlerinde kórsetilgenindey, qaraqalpaq kórkem óneriniń tákirarlanbas úlgilerinen biri bolǵan kók kóylek basqa birde-bir xalıqta ushıraspaytuǵın saltanatlı kiyim túri bolıp esaplanadı. Ol súwretlew hám kesteshilik óneriniń de biytákirar úlgisi. Kók kóylekti qaraqalpaqlar "boyaw kóylek" hám "kesteli kóylek" dep te ataydı. Sebebi bul kóylek kók reńge boyalgan hám hár túrli kesteler menen bezetilgen. Kóylekti bezewde alpıstan aslam naǵıs túrleri qollanılǵan. Qánigelerdiń atap ótiwinshe, kók kóylek, tiykarınan, Aralboyı qaraqalpaqları arasında keń tarqalǵan. Onıń úlgileri Sankt-Peterburg qalasındaǵı Etnografiya hám Nókis qalasındaǵı Qaraqalpaqstan tariyxı hám mádeniyatı muzeylerinde de saqlanbaqta. Qaraqalpaq qızları bul kóylekti tiykarınan ózleriniń neke toylarına kiyiw ushın tikken. Kók kóylek jaǵası hám eteginen tap kókirek bólimine shekem naǵıs penen kestirilgen. Ondaǵı mayda naǵıslar sonshelli kóp hám quramalı, bir kóylekti bezew ushın 4 jıldan 7 jılǵa shekem waqıt ketken [7]. Kók kóylektiń tariyxı sak-massagetler dáwirine barıp taqaladı. Sak-massagetler patshası márt Tumaris hám "Qırıq qız" dástanındaǵı dáwjúrek Gúlayım basqarǵan qızlar dushpanlarǵa qarsı atlanısta kiyimleriniń aldına yamasa sawıtqa ájayıp naǵıslar túsirgen. Ondaǵı naǵıslar dushpannıń kózin qamastırıwda paydalanılǵan. Demek, kók kóylektegi naǵıstı "sawıt naǵıs" dep ataw biykarga aytılmaǵan bolsa kerek. Bul dáwirde qızlar ushın qımbat bahalı tas hám metallardan bezew buyımları islengen. Kók kóylektiń tariyxı sak-massagetler dáwirine barıp taqaladı. Sak-massagetler patshası márt Tumaris hám "Qırıq qız" dástanındaǵı dáwjúrek Gúlayım basqarǵan qızlar dushpanlarǵa qarsı atlanısta kiyimleriniń aldına yamasa sawıtqa ájayıp naǵıslar túsirgen. Ondaǵı naǵıslar dushpannıń kózin qamastırıwda paydalanılǵan. Demek, kók kóylektegi naǵıstı "sawıt naǵıs" dep ataw biykarǵa aytılmaǵan bolsa kerek. Bul dáwirde qızlar ushın qımbat bahalı tas hám metallardan bezew buyımları islengen. Belgili ilimpaz, professor U. Aleuov: "Sak-massagetlerde jaslardıń sezimlerin gózzallıqqa bay tárizde, hayal-qızlarǵa húrmet kórsetiw ruwxında tárbiyalaw tereń mazmunǵa iye. Bunı olardaǵı hayal-qızlardıń bezeniw buyımlarına, gózzallıq tárbiyasına tiykarǵı itibar qaratılıwı dálilleydi" deydi [3]. Haqıyqatında da, qaraqalpaq hayal-qızlarınıń bezek buyımları menen birgelikte kiyimlerge hár qıylı naǵıslardı kestelew burınnan ádettegi process bolıp esaplanıp, insanǵa estetikalıq tásir kórsetedi. Qaraqalpaqlarda keste tigiw ónerin qızlar jas óspirim dáwirlerinen-aq bilgen. Turmısqa shıǵatuǵın hár qanday qız óziniń qol óneri menen bahalanǵan. Belgili etnograf, professor T.A.Jdanko bul haqqında: "Qızlardı 10-14 jaslarınan baslap kesteshilik hám naǵıs oyıwǵa úyretiw qaraqalpaq xalqınıń eń bahalı

qádiriyatı bolıp esaplanadı. Sebebi XVIII - XIX ásirlerge tiyisli dereklerde kórsetiliwinshe qaraqalpaqlarda kesteshilik hám naǵıs oyıwdı bilmeytuǵın qızlardı tabıw qıyın. Sonıń ushın da olar 18 jasqa tolǵanǵa shekem usınday mektepti qáliplestirgen. Jas ǵana qızlar bir-biri menen jarısıp, kórkem ónerdiń joqarı shıńlarına kóterilgen," dep atap ótedi [7].

Álbette, kópshilik sheberler menen birge qolına iyne uslamaǵan ebeteysiz (olaq) qızlarda bolǵan. Sheber, epshil qızlar kesteshilik óneriniń jaqsı úlgilerin saqlagan. Olardı xalıqqa tarqatqan hám shákirtlerine úyretken. Sheber qız-kelinshekler dóretken kesteshilik úlgileri áwladtan-áwladqa ótip rawajlanıp kelgen. Sebebi hár bir sheber kesteshilik ónerin tolıq iyelegennen soń, jana naǵıs oylap tappasa da, aldıńǵı qollanılıp atırgan naǵıs túrinen paydalanıp, kompoziciya qurıw, renlerdiń jaylasıwında jana usıllardı qollanǵan. Usınday sheberlerdiń atı xalıq arasında keń tarqalǵan. Máselen, Moynaq rayonı Aqdárya elatında 1920-30-jılları Aysánem atlı tigiwshi qız bolǵan. Ol sarı sınlı, ayaǵı jeńil, járdemge shaqırǵan jerlerge tez baratuǵın bolǵanlıqtan, awıl adamları onı "úpelek" dep ataǵan. Kámbaǵal shańaraqtıń qızı Aysánem awıllaslarına kesteshilik kiyim tigip beriw arqalı ata-anasına materiallıq járdem bergen. Bul mısallar oqıwshılarda milliy tárbiyaǵa baǵdarlawda xızmet etedi.

Qánigelestirilgen mektepler hám kásip-óner kolledjlerinde gezlemelerge kórkem islew beriwde kompoziciya táliminiń ózine tán ózgeshelikleri tómendegilerden ibarat:

birinshiden, Ózbekstan aymaǵında áyyemgi dástúriy kesteshilik ónermenchiligin jaslarǵa úyretiw olardıń óz áwladları tariyxıy almasıw sistemasınıń quramlıq bólegi sıpatında túsiniwine alıp keledi. Sonıń ushın oqıtıwshılar dóretiwshilik rawajlanıwdıń izbe-iz, úzliksiz rawajlanıwında oqıwshılardı tek ǵana keste ónimlerin jaratıw texnologiyaların úyreniwge baǵdarlamaydı, al olar kórkem ideyalardı da ańlawǵa háreket etedi. Bilim beriw procesinde oqıwshılar ónermentshilik buyımların tayarlawda kesteshiliktiń dástúriy usılların úyrenedi;

ekinshiden, kesteshilik jumısınıń rawajlanıwına zamanagóy óndiris dástúrleriniń tásiri kesteshilik texnikası sıpatında gezlemege islew beriwdi ámelge asırıw procesinde kórinedi. Oqıwshılar kesteshilik metodi menen tek gana bezekler jaratpaydı, al kishi kórkem óner shıǵarmaların, sonday-aq, úlken bolmaǵan súwretlew kompoziciyaların, ónermenchilik quramına kiriwshi kesteshilik ónimlerinde jaratadı;

úshinshiden, oqıwshılar xalıq ónermentshiligi ónimlerin jaratıwǵa baylanıslı bilim, kónlikpe hám uqıplılıqlardı iyeleydi, kesteshilik úlgilerin jaratıwǵa baǵdarlanadı. Kompoziciya táliminiń bas máselelerinen biri sıpatında oqıwshılar kompoziciyalıq sistemanıń konstrukciya menen úylesiwin, kishi kólemdegi kesteshilik ónimlerin konstrukciyalawdı názerde tutadı;

tórtinshiden, jańa kórkem baǵdarlardıń engiziliwi (avangard aǵımlar) keste formalarınan basqa materiallardı qayta islewde paydalanılatuǵın kompoziciyalardıń payda bolıwına tásir etedi.

Bul dástúriy hám zamanagóy kózqaraslar pedagogikada metodologiyalıq áhmiyetke iye bolıp, olarda oqıwshı shaxsın hár tárepleme jetilistiriw, olarǵa individual qatnas jasaw, teoriyalıq bilimlerdiń ámeliy áhmiyetin arttırıw, oqıwshılarda belgili bir kompetenciyanı qáliplestiriw usılları hám olardıń qábiletlerin júzege shıǵarıw menen baylanıslı áhmiyetli metodikalıq iskerlikke ózine tán innovaciyalıq qatnas jasaw názerde tutıladı. Sonday-aq, bul bilimler bugingi kundegi STEM, STEAM, PISA, SAT sıyaqlı zamanagóy bilimlendiriw kózqarasları tiykarında oqıtıw oqıwshılarǵa jańa bilimlerge iye bolıw, shet tillerde sóylesiw, túrli mádeniyatlar hám ádebiyatlardı úyreniw, global mashqalalar boyınsha sın kózqarastan pikir bildiriw imkaniyatın arttırıwǵa xızmet etedi.

Nátiyjede, xalıqaralıq standartlar tiykarında bilim alıw oqıwshılardıń dúnyaǵa kózqarasın keńeytiwdi támiyinleydi. Zamanagóy bilimlendiriw kózqarasları oqıwshılarda izleniwsheńlik, kreativlik, analitikalıq hám talqılaw kónlikpelerin rawajlandıradı. Bul olardıń jańa bilimlerdi iyelewge bolǵan qızıǵıwshılıǵın arttırıw hám ózlerin globallasıw ortalıǵında tabıslı seziw imkaniyatın beredi.

Pikirimizdi juwmaqlap aytqanda, maqalamızdıń tiykarǵı maqseti bolǵan pedagogikalıq qádiryatlar tiykarında zamanagóy tálimdi rawajlandırıw metodikasın jaratıwda milliy tarix hám xalıqımızdıń milliy tárbiya úlgileri metodologiyalıq negiz bolıp xızmet etiwi sózsiz!

Paydalanılǵan ádebiyatlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 29-oktabrdagi “Ilm fanni 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi PF-6097-son Farmoni. www.lex.uz.
2. Абдимуратов П.С. Каракалпакские народные традиции в нравственном воспитании старшеклассников: Автореф. дис... канд. пед. наук. – Ташкент: УзНИИПН, 1998. – 22 с.
3. Алеуов Ў. Қарақалпақстанда тәлим-тәрбиялық ойлардың қәлипсиўи ҳәм раўажланыўы (Қарақалпақ халқ педагогикасы тарийхы) –Нөкис: Билим, 1993. -504 б.
4. Мусурмонова О. Юқори синф ўқувчилари маънавий маданиятини шакллантиришнинг педагогик асослари: Пед. фан. докт... дисс. – Т., 1993. – 364 б.
5. Назаров Қ. Қадриятлар фалсафаси (Аксиология). –Т.: Ўзбекистон файласуфлар Миллий жамияти. 2004. -193 б.
6. Ортиқов Н. Миллий ва умуминсоний кадриятлар асосида Ўқувчи шахсини ахлоқий шакллантириш: Пед. фан. докт…. дисс. – Тошкент: ЎзПФИТИ, 2000. – 305 б.
7. Kalıqnazarova G. Qoraqalpoq xalq pedagogikasida qizlarni hunarmandchilikka o‘rgatish an’analari: Ped.fan.falsafa.dokt ...diss. – Nukus:2024. 130b

FAN VA TA'LIM YANGILIKLARI
JURNALI

2026-yil
7-son

Muassis - "FAN VA INNOVATSIYA YANGILIKLARI" MCHJ
Jurnal hamkori - «PROFI UNIVERSITY»

Jurnal O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan 2024-yil 24-may kuni № 454068-sonli guvohnoma bilan ro'yxatga olingan.

Jurnal 2024-yilda tashkil etilgan, 1 oyda bir marta o'zbek, tojik, qozoq, qirg'iz, qoraqalpoq, rus va ingliz tillarida nashr etiladi.

Tahririyat manzili: 190110, Toshkent shahri Uchtepa tumani, Bog'iston MFY, 14-mavze, 8-uy.

Telefonlar: +998 90 749 00 00
+998 90 749 77 77
+998 91 902 05 01
E-mail: saen_2024@mail.ru
Jurnal sayti: www.saen.uz
Telegram kanali: **https://t.me/saen_2024**

Maqolada keltirilgan fakt va ma'lumotlarning to'g'riligi uchun mualliflar mas'uldirlar.

"Fan va ta'lim yangiliklari" ilmiy-amaliy jurnali Oliy attestatsiya komissiyasi Rayosatining qarori (25.08.2025 y., №374/5) bilan pedagogika va psixologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) va fan doktori (DSc) ilmiy darajasiga talabgorlarning dissertatsiyalari asosiy ilmiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan milliy ilmiy nashrlar ro'yxatiga kiritilgan.

ISSN: 3093-8694